

Leszek Piątkowski

"Obszczestwienno-politiczeskije
dwizenija w Centralnoj Jewropie w
XIX - naczale XX w.", [w:] "Sbornik
statiej i materialow", red. J. S. Miller,
Moskwa 1974

Rocznik Lubelski 19, 165-168

1976

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

ilustracją problemu. Przedstawiciele mazowieckiej elity studiowali również na uniwersytecie praskim, a wśród ogólnej liczby studiujących tam Polaków byli na trzecim miejscu, po przedstawicielach Małopolski i Wielkopolski. Po odnowieniu uniwersytetu krakowskiego zaczęli przenosić się do Krakowa, położonego bliżej Mazowsza. W XV w. aż 9 rodzin spośród 22 miało przedstawicieli studiujących na uniwersytecie. Byli to członkowie rodów: Ciołków, Dzierzgowskich, Giżyckich, Gołyńskich, Kępskich, Prażmowskich. Niektórzy spośród nich osiągnęli wysokie godności (s. 148). O pomyślnej sytuacji materialnej elity świadczą — według autora — fundacje kościołów we wsiach i gniazdach rodowych. Kościoły takie zbudowane zostały w Powsinie, Pawłowie Kościelnym, Giżycach, Mińsku, Jakubowie, Łęczeszycach, Sokołowie, przy czym kościoły w Jakubowie i Giżycach murowane, pozostałe zaś drewniane (s. 145). Pewną ilustracją znaczenia elity jest również kupowanie przez nią w miastach placów, wólk ziem, dworów miejskich, domów, co uczyniło 7 spośród 22 rodzin.

Reasumując należy stwierdzić, że omawiana praca umożliwia bliższe i dokładniejsze poznanie najbogatszej warstwy społeczeństwa mazowieckiego. Autor uwiarygodnił wyraźnie proces kształtowania się oraz uwarstwienia elity feudalnej, dążącej do zajęcia na Mazowszu takiego stanowiska, jakie posiadało możnowładztwo w Małopolsce lub Wielkopolsce. Praca stanowi ważny element historii społeczeństwa polskiego w okresie od XIV do XVI w.

Bożena Nowak

Obszczestwienno-politiceskije dwizenija w Centralnoj Jewropie w XIX — naczale XX w. [w:] Sbornik statiej i materialow
Pod red. I. S. Millera, Moskwa 1974.

Recenzowana praca jest kolejną publikacją Instytutu Słowianoznawstwa i Bałkanistyki Akademii Nauk ZSRR¹. Zawiera ona artykuły i materiały z historii polskiego, czeskiego, słowackiego i węgierskiego ruchu robotniczego oraz ruchu narodowowyzwoleńczego. Oparte są one na bogatym materiale archiwalnym, a ich autorami, oprócz pracowników wymienionego Instytutu, są także historycy z Leningradu, Woroneża, Lwowa, Użhorodu, Bratysławy i Budapesztu.

Praca dzieli się na trzy części. Pierwsza z nich obejmuje problemy rozwoju ruchu robotniczego i socjalistycznego w wymienionych krajach. Druga poświęcona jest walce narodowowyzwoleńczej i międzynarodowym związkom rewolucyjnym. Oddzielny rozdział stanowią materiały dotyczące Serbów łużyckich oraz historyczno-filologicznych rozpraw I. I. Srezniewskiego².

Część pierwszą otwierają artykuły A. T. Lesenczuka pt. *Raboczije organizacii w Wiengrii i Pierwyj Intiernacjonal (1868—72 gg.)* oraz B. J. Żelickiego

¹ Z poprzednich wydawnictw tego Instytutu można wymienić: *Wosstanije 1863 g. i russko-polskije riewolucjonnyje swjazi 60-tych godow*, Moskwa 1960; *K stoletiju gieroiczeskoj borby „za naszu i waszu swobodu”*, Moskwa 1964; *Riewolucjonnaja Rossija i riewolucjonnaja Polska (wtoraja połowina XIX w.)*, Moskwa 1967; *Swjazi riewolucjonierow Rossii i Polshi XIX-naczala XX w.*, Moskwa 1968; *Lenin i Polska. Problemy, kontakty, otkliki*, Moskwa 1970; *Isledowanija po istorii polskiego obszczestwennogo dwizenija XIX-naczala XX w.*, Moskwa 1971.

² Izmań Iwanowicz Srezniewski (1812—1880), rosyjski filolog sławista i historyk.

Obrazowanie *Wsieobsczej raboczej partii Wiengrii, jej programma i naczało diejatielności (1880—1881)*. Omawiają one działalność pierwszych węgierskich organizacji robotniczych Powszechnego Związku Robotniczego oraz Powszechnej Partii Robotniczej Węgier.

Kolejną pozycją publikacji są *Pisma J. Uziembły o warszawskich socjalno-riewolucyjnych kruzkach (1878—1879 gg.)* opracowane przez A. M. Oriechowa. Mamy to do czynienia z sześcioma listami polskiego działacza rewolucyjnego, Józefa Tomasza Uziembły, członka organizacji „Socjalistów Propagandystów” założonej przez Piotra Ławrowa³. W 1878 r. udał się on do Rosji jako emisariusz tej organizacji, by przekonać się o sytuacji rewolucjonistów rosyjskich. Przebywał m. in. w Moskwie, Wilnie i Warszawie. W swoich listach szczególnie dużo uwagi poświęcił rewolucyjnym kółkom warszawskim oraz sytuacji tutejszych robotników. Wskazywał też na wpływ Ławrowa na polski ruch rewolucyjny. Listy te, z wyjątkiem datowanego na 25 lipca 1878 r., są po raz pierwszy publikowane w pełnym brzmieniu.

Rozwojem polskiej myśli socjalistycznej bezpośrednio po upadku Wielkiego Proletariatu zajął się L. J. Wolkowicz w artykule *Niekotoryje woprosy riewolucyjnojj teorii w polskich socjalistycznych izdanijach wtoroj połowiny 80-ch godow XIX w.* Autor dokonał analizy tematyki dwóch ówczesnych organów polskich proletariackich: „Walki Klas” i „Przedświtu”, interesując się szczególnie ich stanowiskiem wobec programu minimum i kwestii narodowej. Wskazując na niechęć działaczy skupionych wokół tych pism do programu minimum, autor uznał to za poważny błąd, gdyż wówczas robotnicy chcieli poznać nie tylko cele odległe, lecz i te bardziej konkretne, realne i bliższe im.

Autor wskazuje jednocześnie, iż ta grupa działaczy w kwestii narodowej nie wysuwała żądania konstytucji czy autonomii dla Królestwa Polskiego. Ale i nie krytykowała II Proletariatu za wysunięcie takich haseł, co więcej — organizacyjnie połączyła się z nim.

Kolejny etap rozwoju polskiego ruchu robotniczego omawia S. M. Steckiewicz w przyczynku *Socjalistyczna propaganda sredi raboczich Korolestwa Polskogo w 1893—1895 g.* Autor zajął się charakterem propagandy prowadzonej przez SDKP i PPS. Po przeanalizowaniu materiałów opublikowanych na łamach ich organów: „Sprawy Robotniczej” i „Robotnika”, doszedł on do wniosku, że organ PPS — „Robotnik”, w takich kwestiach, jak stosunek do rewolucji, międzynarodowej solidarności proletariatu czy do rosyjskiego ruchu rewolucyjnego, ustępował organowi SDKP. Nie oznacza to wcale, zdaniem autora, że należy przekreślać znaczenie propagandy prowadzonej na jego łamach. „Robotnik” bowiem głosił tak postępowe hasła, jak: walka polityczna, obalenie władzy carskiej czy zniesienie ucisku narodowego i politycznego. Steckiewicz uważa, że w latach 1893—1894 główne rozbieżności między PPS a SDKP dotyczyły sprawy niepodległości Polski. Sądzi ponadto, iż propaganda prowadzona przez obie partie przyczyniła się do wzrostu świadomości klasy robotniczej. Ułatwiła również robotnikom polskim poznanie głównych problemów ruchu robotniczego w Rosji i na Zachodzie.

Polskiemu ruchowi robotniczemu w XX w. poświęcony jest artykuł B. J. Tabacznikowa *Zabastowocznoje dwizenije w Korolestwie Polskom w pieriod riewolucyjnojj podjema 1910—1914 gg.* Śledząc rozwój ruchu strajkowego w Królestwie Polskim Tabacznikow doszedł do wniosku, iż pozostawał on pod dużym wpływem ruchu robotniczego w Rosji. Pozwoliło to, zdaniem autora, polskiemu ruchowi robotniczemu przeżyć ewolucję od drobnych, pojedynczych strajków eko-

³ Piotr Ławrow (1823—1900) był jednym z teoretyków narodnictwa rosyjskiego.

nomicznych do wielkich strajków politycznych. Umożliwiło to też SDKPiL pokonać wewnętrzne trudności, w jakich się wówczas znalazła⁴.

Ostatnią pozycją części pierwszej jest artykuł M. J. K o p a s z e w e j *Antimilitaristyczne dżwizenije czeskiej młodzieży w pieriod pierwszej mirowej wojny*. Omówiła w nim autorka antymilitarystyczną działalność dwóch czeskich organizacji młodzieżowych: Związku Młodzieży Narodowo-Socjalistycznej⁵ i Czeskiej Federacji Anarchistów⁶.

Drugą grupę artykułów otwiera komunikat M. K u n a *Konspiratiwnoje pismo F. Pulskiego A. I. Giercenu*. W liście tym Pulski⁷ prosi Hercena o wiadomości dotyczące generała Istwana Tiura, którego posądzał o chęć zdradzenia caratowi tajnych planów Garibaldiiego. Odnalezienie brudnopisu tego listu pozwoliło historykom zrozumieć sens listu Hercena do Pulskiego z 29 kwietnia 1862 r., który okazał się właśnie odpowiedzią na tę prośbę.

Również dwie kolejne pozycje⁸ poświęcone są korespondencji, z tym że tym razem dotyczą listów Michała Bakunina do Józefa Wacława Frycza⁹. Mówią one o sprawach związanych z próbą zorganizowania przez Frycza pisma ogólnosłowiańskiego „Swoboda”. Ich opublikowanie ułatwi zrozumienie i właściwą ocenę postawy Bakunina wobec planów Frycza. Wiadomo bowiem, że ten bardzo liczył na pomoc rewolucjonisty rosyjskiego w realizacji swego planu.

Wspomnieniom węgierskich uczestników powstania styczniowego poświęca artykuł J. I. S z t e n b e r g¹⁰. Omawia on mało dotąd znane źródła do historii powstania, jakimi są notatki dwóch węgierskich jego uczestników: Lajosa Szekela i Martona Banyasza¹¹. Mówią one o wydarzeniach w Królestwie Polskim w latach 1863—1864 i o pobycie ich autorów na syberyjskim zesłaniu.

Bardzo interesujący jest kolejny artykuł pt. *Struktura powstanczeskiej organizacji 1862—64 gg. po danym sfragistyki (na terytorium ochwaczennoj worużenym wosstaniem)*. Jego autor, J. I. S z t a k e l b e r g, na podstawie materiału sfragistycznego zbadał strukturę administracji powstańczej na terytorium objętym działaniami zbrojnymi. Pewnym mankamentem tej pracy jest brak porównania rezul-

⁴ W 1911 r. na tle dojrzewających już od 2—3 lat różnic, głównie o charakterze organizacyjnym, oraz na skutek rozbieżności w niektórych sprawach taktycznych doszło w SDKPiL do rozłamów na dwie frakcje. Obok organizacji pozostającej pod kierownictwem Zarządu Głównego (tzw. zarządowcy), której aktywnymi byli: Róża Luksemburg, Feliks Dzierżyński, Adolf Warski, Julian Marchlewski, Leon J. Tyszka, powstała organizacja „rozłamowców”, którzy utworzyli odrębny Zarząd Krajowy. Należeli tu m. in.: Jakub Hanecki, Józef Unslicht, Karol Radek i Julian Leszczyński-Leński.

⁵ Związek Młodzieży Narodowo-Socjalistycznej utworzony został w 1901 r. i działał do 1909 r., kiedy to na skutek masowych aresztowań działalność Związku faktycznie upadła.

⁶ Czeska Federacja Anarchistów powstała w 1905 r. Jednym z jej przywódców był Władimir Borek. W latach 1910—1911 dotknęły ją masowe aresztowania, które znacznie osłabiły jej działalność.

⁷ Ferenc Pulsky (1814—1897), węgierski działacz społeczno-polityczny.

⁸ Są to artykuły: G. J. J e r e m i e w e j *Pisma M. A. Bakunina Jozefu Wacławu Friczu (1862 g.)* i M. I. C z e m i e r i s s k i e j *Jeszcze odno pismo M. A. Bakunina J. W. Friczu*.

⁹ Josef Vaclav Fryc (1829—1890), rewolucjonista czeski, przywódca powstania praskiego w 1848 r. Wydawał nielegalną gazetę „Czech”.

¹⁰ Tytuł tego artykułu brzmi następująco: *Wspominanija Wiengrow-uczastnikow polskiego wosstania 1863 g.*

¹¹ Notatki pierwszego z nich zatytułowane *Historia jeńca węgierskiego na Syberii* zostały opublikowane w 1869 r. w gazecie „Igarmondo”. Natomiast książka drugiego: *Niewolnik węgierski na Syberii*, ukazała się w 1870 r. w Peszcie.

tatów dociekań autora z dotychczasowymi ustaleniami historiografii tego powstania polskiego.

Kolejną pozycją recenzowanej publikacji jest artykuł T. F. Fiedosowej *Pismo Bronisława Szwarce o projekcie sozdanija niezawisimoi Polshi w Okieanii*. Autorka przytacza w nim list Szwarcego z 12 kwietnia 1876 r., w którym wypowiada się on na temat projektu Wereszczyńskiego¹² utworzenia państwa polskiego na jednej z wysp Oceanii. Wynika z niego, że Szwarce, jakkolwiek z radością przyjął ten projekt, miał jednak pewne zastrzeżenia co do niektórych jego szczegółów. Nie zgadzał się na przykład z założeniem, iż przyszła Polska musi być katolicka. Według niego powinna w niej istnieć pełna wolność wyznania. Sądził też, że bardziej odpowiednim miejscem do realizacji tego celu byłyby Ameryka Południowa lub Południowa Afryka.

Kolejne artykuły poświęcone są czeskiemu i słowackiemu ruchowi narodowo-wyzwoleńcemu. I tak S. O. Wiałowa w *Iz istorii obszczestwiennno-politiceskogo dżiwienija w Słowakii* omawia rozwój tego ruchu w latach 60-ych XIX w., zaś W. Matuła w artykule *Politiceszkaja agitacija N. A. Szewielewa sredi Słowakow osieniju 1868 g.* — działalność propagandową wśród Słowaków emigranta rosyjskiego, Mikołaja Szewielewa.

Projektowi austriacko-czeskiego porozumienia z 1871 r. poświęcił swój artykuł N. D. Ratner. Przedstawił on próby burżuazji czeskiej porozumienia się z Wiedniem celem uzyskania autonomii dla Czech. Próby te zakończyły się ostatecznie niepowodzeniem. Za jedną z jego przyczyn uważa autor fakt, iż starania te nie zostały poparte przez masy ludowe, nie będące zainteresowane w prowadzonych rozmowach.

I wreszcie ostatni artykuł tej części pióra Z. N. Nienaszewej *Wopros o sławjanskom bankie i chudożestwiennno-promyszlennoj wystawkie na Prażskom zjeździe 1908 g.* mówi o mało znanym Zjeździe Słowiańskim, który odbył się w 1908 r. w Pradze.

Trzecią część publikacji stanowią artykuły L. P. Łaptiewy *Istorija i etnografija tużyckich Serbow w russkoj doriewolucjonnoj literaturie* oraz M. J. Dostala *Problemy czeskoj i słowackoj filologii i istorii w lekcjonnych kursach I. I. Srezniewskogo*.

Reasumując należy stwierdzić, że recenzowana publikacja stanowi cenny przyczynek do historii ruchów społeczno-politycznych w Europie środkowej w II poł. XIX w.

Leszek Piątkowski

Robert Bielecki: Książę Józef Poniatowski.

Interpress. Warszawa 1974, ss. 255, ilustr. 26.

We wcześniejszej publikacji *Napoleon* (Warszawa 1973), przeznaczonej przede wszystkim dla szerszego kręgu czytelników, R. Bielecki poprzestał na przedstawieniu zagadnienia w sposób jak najbardziej przystępny, referując problem na podstawie

¹² Piotr Aleksander Wereszczyński-Korczak (1806—1879), Polak mieszkający stale w Petersburgu, w 1871 r. opracował projekt utworzenia Polski na póln.-wsch. wybrzeżu Nowej Gwinei. Nieco później, zamiast Oceanii, proponował na miejsce osiedlenia Polaków Starą Katalonię w Meksyku, Peru, Grenadę lub rejon Montewideo.